

DOI: 10.59560/18291155-2026.3-85

ԱՐՏԱԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի
ոստիկանական ուսումնական ստորաբաժանման
քրեական իրավունքի և քրեական
դատավարության ամբիոնի պետ,
ի.գ.թ., դոցենտ

ԱՂԱՎՆԻ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
ՀՀ ՆԳՆ կրթահամալիրի
ոստիկանական ուսումնական ստորաբաժանման
վարչական իրավունքի և ոստիկանության
վարչական գործունեության ամբիոնի ավագ դասախոս

ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ ԱՆՁԻ ՁԵՐԲԱԿԱԼՄԱՆ ԵՎ ԴՐԱՆ ՈՒՂԵԿՑՈՂ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԽՈՒԶԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Ամփոփագիր

Հոդվածը նվիրված է ոստիկանության կողմից անձի ձերբակալման և դրան ուղեկցող անձնական խուզարկության քրեադատավարական հիմնահարցերին: Հետազոտության առարկան ձերբակալման բնույթն է, ինչպես նաև ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության էությունը, կատարման ժամանակը, սուբյեկտային կազմը, նպատակը և արդյունքների արձանագրման եղանակը: Նպատակն է պարզաբանել՝ արդյոք այդ խուզարկությունը քննչական գործողություն է, թե ձերբակալման իմանենտ մասնիկ:

Հիմնական դրույթներ. ձերբակալումը դիտվում է որպես միասնական, սակայն երկփուլ գործընթաց, ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկությունը տարբերվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված քննչական գործողություն-անձնական խուզարկությունից, անձնական խուզարկության առանձին արձանագրումը հանգեցնում է իրավական ռեժիմների

արհեստական նույնականացման, «plain view», «encounter», Terry stop, «stop and search» դոկտրինների վերաբերյալ օտարերկրյա իրավական զարգացումները կարող են օգտակար լինել հայրենական օրենսդրությունում ոստիկանական գործողությունների իրավաչափության երաշխիքների հստակեցման համար:

Հիմնաբառեր. ձերբակալում, անձնական խուզարկություն, ոստիկանական գործունեություն, քրեական դատավարություն, օպերատիվ-պրոֆիլակտիկ միջոցառում, ողջամիտ կասկած, մարդու իրավունքներ:

1. Նախաբան

Հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման տեսանկյունից հարկադրանքի միջոցների կիրառումը քրեական դատավարության իրավունքի առավել զգայուն ինստիտուտներից է:

Հանցավորության դեմ պայքարի պրակտիկայի դիրքերից իր նշանակությամբ առանձնանում է հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով ձերբակալումը (այսուհետ՝ ձերբակալում) և դրան ուղեկցող անձնական խուզարկությունը՝ որպես քրեական դատավարությունում ոստիկանության մասնակցության (նախաքննությանն ցուցաբերվող օժանդակության) առավել տարածված ձևեր:

Քրեական դատավարության տեսությունում ձերբակալումն ավանդաբար տարանջատվել է հարկադրանքի մյուս միջոցներից, դիտարկվել որպես հարկադրանքի ինքնուրույն միջոց: Այս մոտեցումը, կարծում ենք, հիմնավոր է, քանի որ ձերբակալումը, որպես կանոն, մեկնարկում է ոստիկանական գործունեության արդյունքում՝ մինչև քրեական վարույթի նախաձեռնումը, ոստիկանական ձերբակալմամբ հաճախ լուծվում է ապացուցողական նախնական ինֆորմացիայի հայթայթման խնդիրը[1], և այն, ի տարբերություն հարկադրանքի մյուս միջոցների, դիտարկվում է ոչ թե իրավաբանական (դատավարական) պատասխանատվության (ռեպրեսիայի), այլ կանխարգելման (պրեվենցիայի) դիրքերից[2]:

Պատմականորեն ձերբակալման հասկացության սահմանման տարբեր մոտեցումներում արտացոլված են այս երևույթի երկու ասպեկտները՝ ոստիկանական (փաստական-մարտավարական) և դատավարական: Ոստիկանական (փաստական-մարտավարական) ասպեկտն արտահայտվում է անձին փաստացի ազատությունից

[1] Տե՛ս, օրինակ, **Харзинова В.М.** Понятие и виды мер процессуального принуждения // Пробелы в российском законодательстве. 2018. № 5, էջ 222:

[2] Տե՛ս **Канокова Л.Ю.** Задержание, как мера процессуального принуждения, и сложности, связанные с заключением под стражу подозреваемого (обвиняемого) // Пробелы в российском законодательстве. 2020. Т. XIII. № 4, էջ 282-283:

զրկելով (բռնելով), իսկ դատավարականը՝ այդ փաստին դատավարական ձև տալով (դատավարական որոշում կայացնելով):

Այս առնչությամբ հետաքրքրական է, որ եվրոպական մի շարք երկրներում օրենսդիրնy ձերբակալման այդ երկու ձևերն ինքնուրույն կարգավորման է ենթարկել: Այսպես, Շվեյցարիայի 2007 թ.-ի քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է ոստիկանական կամ նախնական ձերբակալումը (die polizeiliche Anhaltung, Art. 215-216) և քրեադատավարական ձերբակալումը (die vorläufige Festnahme, Art. 217-219)[1]:

Ձերբակալման՝ որպես դատավարական հարկադրանքի միջոցի վերը նկարագրված երկակիությունը կարգավորվեց ՀՀ քրեադատավարական նոր օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔրԴՕ) ընդունմամբ, որտեղ ձերբակալման այդ երկու ասպեկտներն ստացան ինքնուրույն փաստաթղթավորում՝ արձանագրությամբ և որոշմամբ, «(…) Ընդ որում, *արձանագրությունը ոչ թե արտահայտում է պետաիշխանական կամք, այլ միայն բովանդակում է փաստեր* (ընդգծված է իմ կողմից – Ա.Հ.): Պետաիշխանական կամքն արտահայտվում է այդ նպատակին առավել հարմար փաստաթղթում՝ *որոշման* (ընդգծված է իմ կողմից – Ա.Հ.) մեջ»[2]:

Ձերբակալման էության հետ կապված քրեական դատավարության գիտության մեջ արտահայտվել է նաև այլ տեսակետ: Այսպես, որոշ հեղինակներ ձերբակալումը դիտարկում են որպես քննչական գործողություն՝ դրա ճանաչողական գործառույթի դրսևորում մատնացույց անելով նաև դրան ուղեկցող անձնական խուզարկությունը:

Հայտնի դատավարագետներ Ա.Ա. Տարասովը և Ս.Ա. Շեյֆերը, քննարկման առարկա դարձնելով ձերբակալման կոգնիտիվ ասպեկտը, նշում են՝ «(…) Ձերբակալմամբ ոչ միայն ամրագրվում է անձի՝ կոնկրետ ժամին և վայրում գտնվելու փաստը, այլ նաև հնարավորություն է ստեղծվում կատարել անձնական խուզարկություն և վերջինիս արդյունքներն ամրագրել արձանագրության մեջ»[3]:

Այս տեսակետն արդի պայմաններում մեծ թվով կողմնակիցներ չունի: Այսպես, Ս.Բ. Ռոսսինսկին գտնում է, որ ձերբակալումը պետք է դիտարկվի միայն որպես

[1] Տե՛ս Շվեյցարիայի Համադաշնության քրեական դատավարության օրենսգիրք: Ընդունվել է Դաշնային Ժողովի կողմից 05.10.2007 թ. https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/19997

[2] Տե՛ս **Ղուկասյան Հ., Մելքոնյան Դ., Նիկողոսյան Ա.**, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Էջ 185: URL: https://aoj.am/storage/criminal-procedure-codes/oXoktuUmkYtOJwPnzhgWKNSgUHEFwtWAa1wGpxwV.pdf

[3] Տե՛ս **Тарасов А.А. Шейфер С.А.** О познавательной сущности задержания подозреваемого // Юридический вестник Самарского университета. 2017. № 4, էջ 63-64: Տես նաև՝ Пидусов Е.А. Задержание лица, заподозренного в совершении преступления, как система деятельности // Вестник Воронежского института МВД России. 2010. № 1, էջ 37:

մարդու պատշաճ վարքագծի ապահովմանը ու քրեական դատավարության խնդիրների լուծման համար պայմանների ստեղծմանը նպաստող միջոց[1]:

Ձերբակալումը քննչական գործողությունների շարքին դասելու դիրքորոշումը որոշակիորեն աղերսվում էր Հայաստանի 1961 թ. և 1998 թ. քրեադատավարական օրենքներում որդեգրված մոտեցումներին: Այսպես, նշված օրենսգրքերում անձի ձերբակալումը դասվում էր անհետաձգելի քննչական գործողությունների շարքին, ինչը մեր կարծիքով խեղաթյուրում էր ձերբակալման էությունը և դատավարական նշանակությունը:

Գործող ՔրԴՕ-ի ընդունմամբ Օրենսդիրը հրաժարվեց քննչական գործունեության՝ իր բնույթով կրիմինալիստիկական-մարտավարական տարրի, այն է՝ անհետաձգելի քննչական գործողությունների օրենսդրական ամրագրումից:

2. Հիմնական հետազոտություն

2.1. Ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության հիմնահարցը

Ոստիկանական ձերբակալման համատեքստում, կարծում ենք, անհրաժեշտություն կա քննարկելու ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության հիմնահարցը:

Հայկական քրեադատավարական օրենսդրությունում անձնական խուզարկությունը՝ որպես խուզարկության ինքնուրույն տեսակ, առաջին անգամ ամրագրվել է ՀԽՍՀ 1961 թ. քրեադատավարական օրենքի 163-րդ հոդվածում, որի 2-րդ մասը նույնպես թույլ էր տալիս բացառիկ դեպքերում կատարել անձնական խուզարկությունը՝ առանց այդ մասին առանձին որոշման կայացման:

Այս նորմը՝ իր ընդհանուր իմաստով գրեթե նույնությամբ վերարտադրվեց ՀՀ 1998 թ.-ի օրենսգրքում (տես՝ 229-րդ հոդված) և գործող ՔրԴՕ-ում (237-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

ՔրԴՕ-ում ամրագրված ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ խուզարկությունը կատարվում է կա՛մ քննիչի, կա՛մ դատարանի որոշման հիման վրա (տես՝ ՔրԴՕ 209-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետ, 4-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետեր):

Այս կանոնից բացառություն են կազմում որոշ իրավիճակներ, որոնցում Օրենսդիրը չի տեսել առանձին որոշման կայացման դատավարական անհրաժեշտություն (ՔրԴՕ 237-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Վերը նշված ոչ ստանդարտ իրավիճակներից է հանցագործության մեջ կասկածվող անձի ձերբակալումը, որին ուղեկցող անձնական խուզարկության մասին ոչ միայն ինքնուրույն որոշում չի կայացվում, այլ նաև դրա կատարման փաստն ինքնուրույն չի արձանագրվում:

[1] Տե՛ս **Россинский С.Б.** Задержание подозреваемого как объект уголовно-процессуального регулирования // Журнал юридических исследований. Т. 2. № 2. – 2017, էջ 177-178:

Ձերբակալվածի անձնական խուզարկության նշանակությունը ոստիկանական պրակտիկայի համար դժվար է գերագնահատել[1], և դրա ընթացքում ստացված արդյունքներն իրենց էությամբ հաճախ անկրկնելի են և սկզբունքորեն չեն կարող կրկին ստացվել քրեական վարույթով հետագա քննության ընթացքում[2]:

Այս ամենի հետ մեկտեղ դեռ անորոշ է մնում ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության էության հիմնահարցը. անձնական խուզարկությունը վերաբերում է ձերբակալման ոստիկանակա՞ն (փաստական-մարտավարական), թե՞ դատավարական ասպեկտին:

Նշված հիմնահարցի հետ կապված դիրքորոշում ձևավորելու համար նախ պետք է պատասխանել այն անցկացնող անձի կարգավիճակի հարցին:

Խնդիրն այն է, որ մարդուն ազատությունից փաստացի զրկելու պահին դեռ քրեական վարույթը չի մեկնարկել, և, հետևաբար, ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկությունը կատարող պաշտոնատար անձը (օպերատիվ աշխատակիցը, պարեկը, համայնքային ոստիկանը) դեռ չունի դատավարական կարգավիճակ: Այս ելակետային դրույթներից բխում է տրամաբանական հետևություն առ այն, որ նրա կողմից կատարվող գործողությունը չի կարող դիտարկվել որպես դատավարական:

Ավելին՝ քրեադատավարական օրենքում հետաքննության մարմնի լիազորությունների ցանկում բացակայում է քննչական գործողությունների կատարման իրավասությունը (ՔրԴՕ 42-րդ հոդված):

Պատահական չէ, որ փաստացի ձերբակալման պահից անձի մոտ ծագում են իրավունքներ, որոնք իրենց բնույթով ոչ այնքան քրեադատավարական են, որքան սահմանադրական և միջազգային-իրավական:

Եվ եթե ելնենք այն հանգամանքից, որ ձերբակալման արձանագրությունը ոչ թե արտահայտում է պետահիշխանական կամք, այլ միայն բովանդակում է փաստեր (այդ թվում՝ անձի խուզարկության արդյունքում ինչ-որ բան հայտնաբերելու փաստը), ապա կարող ենք գալ այն հետևության, որ Օրենսդիրն առնվազն անուղղակիորեն ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկությունը դիտարկում է ոչ թե որպես քննչական գործողություն, այլ ձերբակալման իմանենտ հատկանիշ, դրա մի մասնիկ:

Այս մոտեցումները բխում են հետաքննության՝ նախաքննությանն օժանդակող գործունեության դերից և լիովին արդարացված են:

Ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության էությունը հասկանալու տեսանկյունից կարևոր է նաև դրա կատարման ժամանակի պարզաբանումը:

[1] Տե՛ս **Корнуков В.М., Валиев Р.Ш.** Личный обыск и его роль в уголовно-процессуальном доказывании. - Саратов, 2007, էջ 84:

[2] Տե՛ս **Россинский С.Б.** Что такое личный обыск при задержании подозреваемого: следственное действие, непроцессуальное мероприятие или пустая формальность? // Судебная власть и уголовный процесс. 2017. № 1, էջ 89:

Վարութային ակտերի կայացման մեխանիզմը և պարզապես ողջամտությունը մեզ հուշում են, որ անձնական խուզարկությունը պետք է կատարվի նախքան ձերբակալման արձանագրությունը կազմելը: Այսպես, ձերբակալման արձանագրությունը կազմելու պահին անձնական խուզարկության արդյունքներն արդեն պետք է հայտնի լինեն, ինչն էլ կանխորոշում է դրա նախնական բնույթը:

Ի վերջո, մինչ անձի նկատմամբ դատավարական հարկադրանքի այդ միջոցը կիրառելը քննիչը պետք է համոզվի ձերբակալման փաստական հիմքերի առկայության մեջ, այդ թվում՝ անձնական խուզարկությամբ անձից վերցված առարկաների կամ փաստաթղթերի օգնությամբ (ՔրԴՕ 109-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 3-րդ մասի 4-րդ կետ):

Այստեղ ցանկանում ենք ընթերցողի ուշադրությունը հրավիրել այն հանգամանքի վրա, որ, ի տարբերություն քննչական գործողություն-անձնական խուզարկության, ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության կատարման փաստը արձանագրության մեջ ամրագրվում է միայն դրա արդյունքների տեսքով՝ առանց ընթացքի արտացոլման (ՔրԴՕ 109-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետ):

Ըստ այդմ՝ ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության ժամանակ առաջնային պլան են մղվում ապացույցների հնարավոր ոչնչացումը (վնասումը, կորուստը) կանխելու և անձի՝ հետաքննության մարմնի վարչական շենք տեղափոխման անվտանգությունն ապահովելու նպատակները, այլ ոչ թե դրա ճանաչողական-կրիմինալիստիկական ասպեկտը, որը բնորոշ է քննչական գործողություն-անձնական խուզարկությանը:

Հետևաբար, ոչ իրավաչափ պետք է համարել նաև ոստիկանական գործունեությունում տարածված այն պրակտիկան, երբ ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության փաստն արձանագրվում է կրկնակի՝ բուն ձերբակալման արձանագրությունում (անձնական խուզարկության արդյունքների տեսքով) և դրան զուգահեռ կազմվող անձնական խուզարկության արձանագրությունում:

2.2. Օպերատիվ-կանխարգելիչ միջոցառումների ժամանակ անձնական ազատության սահմանափակմանն ուղեկցող ոստիկանական խուզարկության (զննության) հիմնահարցը

Անձի ազատության, նրա մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակման անհրաժեշտությունը պայմանավորված է լինում նաև օպերատիվ-կանխարգելիչ միջոցառումների պատշաճ կատարման հանգամանքով: Մասնավորապես, նշված միջոցառումների նպատակից ելնելով հաճախ կարիք է առաջանում սահմանափակել մարդու ազատ տեղաշարժման իրավունքը, կատարել վարչական զննություն, որը, նախորդելով քրեադատավարական ձերբակալմանը, ոչ միայն վերածվում է հիմնավոր կասկածը գեներացնող գործողության, այլև ինքը երբեմն ըստ էության վերաճում է խուզարկության:

Այս տեսանկյունից արժեքավոր է ԱՄՆ Գերագույն դատարանի՝ ԱՄՆ Սահմանադրության 4-րդ փոփոխության մեկնաբանության արդյունքում ձևավորած նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրումը:

Այսպես, վերը նշված իրավիճակներում ոստիկանության գործողությունների իրավաչափության գնահատումը տեղի է ունենում Գերագույն դատարանի՝ մի շարք գործերով կայացրած որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա ձևավորված «plain» («ակնհայտ», «ակներև») մոդելում (դոկտրինում):

Այս դոկտրինի հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ եթե ոստիկանն առանց հատուկ որոնողական գործողությունների կամ ջանքերի՝ միայն իր զգայարաններով (plain view, plain feel, plain smell, plain hearing) ընկալում է որոշակի առարկաներ կամ փաստեր, ապա դա չի կարող դիտարկվել որպես հատուկ թույլտվություն պահանջող խուզարկություն, և այս իրավիճակները չեն ընկնում ԱՄՆ Սահմանադրության 4-րդ փոփոխության գործողության տակ:

Ընդ որում՝ դրանք կարող են լինել իրավիճակներ, երբ անձն իր գործողություններով է այդ առարկան տեղադրել բոլորի աչքի առջև կամ այդ առարկան հայտնաբերվում է իր յուրահատուկ կառուցվածքի, հոտի, ձայնի կամ այլ հատկանիշի շնորհիվ (օր.՝ թմրանյութի բնորոշ հոտը կամ ատրճանակը շոշափելը):

Սակայն նման հետևության համար ոստիկանը տվյալ վայրում պետք է գտնվի իր ծառայողական պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ, և ոստիկանի մոտ պետք է լինի բավարար հիմքեր կարծելու, որ տվյալ առարկան ապօրինի գործունեության հետ կապված օբյեկտ է:

«Plain» մոդելը ելնում է նրանից, որ եթե անձը առարկան թողնում է բոլորի աչքի առջև, ապա դրանով նա կորցնում է դրա նկատմամբ «գաղտնիության ակնկալիք» ունենալու իր իրավունքը[1]:

ԱՄՆ Գերագույն դատարանը մշակել է նաև ոստիկանության կողմից հասարակական կարգի պահպանության ուղղությամբ պարտականությունների կատարման ընթացքում անձի ազատության սահմանափակման իրավաչափությունը գնահատելու ինքնուրույն չափանիշ, այն է՝ «կոնտակտներ (շփումներ) ոստիկանության հետ (encounters)», որի տակ հասկացվում են ոստիկանության և քաղաքացիների միջև ոչ բռնի կամավոր շփումներ, որոնք չեն գտնվում ԱՄՆ Սահմանադրության IV փոփոխության կարգավորման տիրույթում:

«Plain view» դոկտրինը պաշտոնապես ճանաչվել է ԱՄՆ Գերագույն դատարանի կողմից 1968 թվականին՝ «Հարիսն ընդդեմ Միացյալ Նահանգների» գործով: Այս գործում դատարանը նշել է, որ իրավապահը պետք է գտնվի «իրավաչափ» դիրքում, երբ պատահաբար տեսնում է ակնհայտ ապացուցողական արժեք ունեցող

[1] Տե՛ս *Arizona v. Hicks,* 480 U. S. 321. 1987. URL: http://caselaw. findlaw.com/us-supreme-court/: Bunch v. Commonwealth, 658 S. E. 2d 724 [Va. Ct. App. 2008. URL: http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court: United States v. Ceballos, 385 F.3d 1120. 7th Cir. 2004. URL: http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/:

առարկան[1]: Ընդ որում, «plain view» դոկտրինը վերաբերում է ապացույցը վերցնելուն, այլ ոչ թե որոնելուն, որը «խուզարկություն» գործողության տարր է:

«Plain view» մոդելը ելնում է նրանից, որ եթե անձը առարկան թողնում է բոլորի աչքի առջև, ապա դրանով նա կորցնում է դրա նկատմամբ «գաղտնիության ակնկալիք» ունենալու իր իրավունքը: Ընդ որում՝ դրանք կարող են լինել իրավիճակներ, երբ անձն իր գործողություններով է այդ առարկան տեղադրել բոլորի աչքի առջև կամ այդ առարկան հայտնաբերվում է իր յուրահատուկ կառուցվածքի, հոտի, ձայնի կամ այլ հատկանիշի շնորհիվ (օր.՝ թմրանյութի բնորոշ հոտը կամ ատրճանակը շոշափելը): Սակայն նման հետևության համար ոստիկանը տվյալ վայրում պետք է գտնվի իր ծառայողական պարտականությունները կատարելու կապակցությամբ, և ոստիկանի մոտ պետք է լինեն բավարար հիմքեր կարծելու, որ տվյալ առարկան ապօրինի գործունեության հետ կապված օբյեկտ է:

ԱՄՆ Գերագույն դատարանը մշակել է նաև ոստիկանության կողմից հասարակական կարգի պահպանության ուղղությամբ պարտականությունների կատարման ընթացքում անձի ազատության սահմանափակման իրավաչափությունը գնահատելու ինքնուրույն չափանիշ, այն է՝ «կոնտակտներ (շփումներ) ոստիկանության հետ (encounters)», որի տակ հասկացվում են ոստիկանության և քաղաքացիների միջև ոչ բռնի կամավոր շփումներ, որոնք չեն գտնվում ԱՄՆ Սահմանադրության IV փոփոխության կարգավորման տիրույթում:

Այսպես, «Թերրին ընդդեմ Օհայո նահանգի» հայտնի գործում Գերագույն դատարանը առաջ քաշեց վերը նշված չափանիշի հետ օրգանական կապի մեջ գտնվող ևս մեկ կանոն, որի էությունը կայանում է նրանում, որ ոստիկանն իրավունք ունի ողջամիտ կասկածների դեպքում կարճաժամկետ կանգնեցնել առանձին անձանց՝ դեպքի հանգամանքների պարզաբանման համար: Խոսքը հատկապես «փողոցային» հանցագործությունների հայտնաբերման և քննության մասին է: Այդ հարցումները պետք է տարբերել ձերբակալումից. դրանք մարդու անձնական ազատությանը չեն միջամտում, հետևաբար՝ դրանք կարող են հիմնվել ապացուցողական ավելի ցածր շեմ ունեցող «ողջամիտ կասկածներ» (reasonable suspicion) չափանիշի վրա (ի տարբերություն «բավարար հիմքեր» չափանիշի, որն առավել բարձր ապացուցողական շեմ է ենթադրում)[2]:

Այս առումով հատկանշական է «Մենդենհոլլն ընդդեմ Միացյալ Նահանգների» գործով ԱՄՆ Գերագույն դատարանի կողմից արված հետևությանը՝ «(...) Եթե քաղաքացու և ոստիկանի յուրաքանչյուր հանդիպումը որակվի որպես հետագա ձերբակալման համար անհրաժեշտ, ապա դա կհանգեցնի լայն սպեկտրի օրինական իրավապահ գործընթացների՝ ոչնչով չարդարացված սահմանափակումների»:

[1] Տե՛ս *Harris v. United States*, 390 U.S. 234 (1968)
URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/390/234/

[2] Տե՛ս *Terry v. Ohio,* 392 U. S. 1 (1968), Warren, J. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/

Նշված գործի շրջանակներում քննվող դեպքով Սիլվիա Մենդենհոլլին, ով գտնվում էր Դեթրոյդի օդանավակայանում, մոտենում են թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի դաշնային գործակալության երկու աշխատակիցներ, որոնք նրան առաջարկում են ներկայացնել վարորդական իրավունքի վկայականը և ավիատոմսը: Վերջինս տրված էր «Անետ Ֆորդ» անունով ուղևորին: Սեփական կամքով, ունենալով ոստիկաններից հեռանալու հնարավորություն, Սիլվիա Մենդենհոլլը համաձայնվել էր նրանց հետ գնալ ոստիկանական բաժանմունք, որտեղ նրա թույլտվությամբ կատարվել էր անձնական խուզարկություն, ինչի արդյունքում հայտնաբերվել էր հերոին տեսակի թմրամիջոցը:

Ինչպես նշել էր Գերագույն դատարանը, տվյալ դեպքում անձին ձերբակալելու փաստի կամ նման մտադրության մասին կարող էին վկայել այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են՝ ոստիկանության մի քանի սպաների սպառնալի ներկայությունը, ոստիկանության սպայի կողմից զենքի ցուցադրումը, ֆիզիկապես անձին բռնելը կամ այնպիսի խոսքի կամ ձայնի տոնի օգտագործումը, որոնք հարկադրական վարքագիծ են մատնացույց անում: Մինչդեռ այդ գործով նման վարքագիծ չի ցուցադրվել, և բացի այդ՝ իրավիճակի վերլուծությունում կենտրոնական փաստարկի դեր է կատարել այն փաստը, որ ոստիկանները, մինչև Մենդենհոլլին ոստիկանական գրասենյակ ուղեկցելը, վերադարձրել են նրա վարորդական իրավունքի վկայականը և տոմսը[1]:

Մեկ այլ հայտնի՝ Միչիգանն ընդդեմ Սիտցի գործով ԱՄՆ Գերագույն դատարանը իրավաչափ է ճանաչել ոստիկանության կողմից մի քանի անձանց՝ մի քանի րոպեով ազատության սահմանափակումը՝ ավտոմայրուղու վրա անցկացված ընտրովի ստուգման ընթացքում՝ ինտոքսիկացիայի կամ հարբածության վիճակում մեքենաներ վարելու դեպքերը բացահայտելու համար[2]:

Ըստ այդմ՝ Գերագույն դատարանը գտնում է, որ պետք է տարբերել ձերբակալումը (ազատության էական սահմանափակումը) հանգամանքների պարզման նպատակով շփումից:

Խնդրո առարկայի տեսանկյունից հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև բրիտանական «stop and search» դոկտրինը, որը էական փոփոխությունների ենթարկվեց ՄԻԵԴ նախադեպային որոշումների ազդեցության տակ:

Այսպես, Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանն արձանագրեց, որ Միացյալ Թագավորության 2000 թ. «Ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին» ակտի (օրենքի)[3] 44-րդ հոդվածի հիման վրա՝ առանց ողջամիտ կասկածի կատարվող ոստիկանական խուզարկությունները խախտում են Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ

[1] Տե՛ս *United States v. Mendenhall,* 446 U.S. 544 (1980) URL: https://www.loc.gov/resource/usrep.usrep446544/

[2] Տե՛ս *Michigan Dept. of State Police v. Sitz,* 496 U.S. 444 (1990):

[3] URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/contents/data.pdf

հոդվածով ճանաչված անձնական կյանքը հարգելու իրավունքը, ոստիկանության՝ օրենքով վերապահված լիազորությունները չափազանց անորոշ են ձևակերպված և չեն ուղեկցվել չարաշահումների դեմ համարժեք երաշխիքներով, ինչի արդյունքում անձնական կյանք միջամտությունը եղել է ոչ համաչափ[1]:

Վերը նշված գործով ՄԻԵԴ որոշման ազդեցության ներքո վերանայվեցին «Ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին» օրենքում ամրագրված «stop and search» լիազորությունները, ինչի արդյունքում ձերբակալման և անձնական խուզարկության համար արդեն պահանջվում է կոնկրետ սպառնալիքի առկայություն և նախատեսվեցին մարդու իրավունքների ավելի հստակ երաշխիքներ: Մասնավորապես, ոստիկանությունը պետք է ունենա «ողջամիտ հիմքեր կասկածելու» (reasonable grounds for suspicion), որ անձը կատարել է, կատարում է կամ պատրաստվում է կատարել կոնկրետ հանցագործություն կամ ունի արգելված առարկա (տես՝ Միացյալ Թագավորության «Ահաբեկչության դեմ պայքարի մասին» 2000 թ.-ի օրենքի 47A հոդվածը): Այս չափանիշը նման է ամերիկյան «ողջամիտ կասկածի» (reasonable suspicion) չափանիշին, սակայն բրիտանական իրավական համակարգում այն կիրառվում է ավելի լայն համատեքստում՝ ներառելով նաև ահաբեկչության դեմ պայքարի լիազորությունները:

3. Եզրահանգումներ

1) Ոստիկանության կողմից իրականացվող ձերբակալումն անհրաժեշտ է դիտարկել որպես մեկ միասնական, սակայն երկբաղադրիչ գործընթաց, որում տարբերակվում են անձի փաստացի ազատությունից զրկելու ոստիկանական-մարտավարական փուլը և այդ փաստին դատավարական ձև հաղորդող փուլը: Այդ տարբերակումը հնարավորություն է տալիս առավել ճշգրիտ որոշելու իրավական երաշխիքների գործարկման պահը և ոստիկանության ու նախաքննության մարմնի լիազորությունների սահմանները:

2) Ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկությունը, հաշվի առնելով դրա կատարման ժամանակը, սուբյեկտային կազմը, նպատակը և արդյունքների արձանագրման եղանակը, պետք է տարբերակել ՔրԴՕ-ով նախատեսված քննչական գործողություն-անձնական խուզարկությունից: Այն առավել հիմնավոր է դիտարկել որպես ձերբակալման մարտավարական-անվտանգային բաղադրիչ, որի հիմնական գործառույթը ոչ թե նոր ապացույցի նպատակային որոնումն է, այլ վտանգավոր առարկաների, հնարավոր ապացույցների ոչնչացման կամ կորստի կանխումը և ձերբակալված անձի անվտանգ տեղափոխումը:

[1] Տե՛ս *Գիլանը և Քուինթոնն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* (Gillan and Quinton v United Kingdom) գործով 2010 թ. հունվարի 12-ի որոշումը: URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96585

3) Զերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության արդյունքների և դրա կատարման ընթացքի միջև տարբերակումը պետք է պահպանել նաև փաստաթղթավորման մակարդակում: Գործող իրավակարգավորումների տրամաբանությունից բխում է, որ ձերբակալման արձանագրությունում պետք է արտացոլվեն համապատասխան արդյունքները, և միևնույն գործողությունը որպես ինքնուրույն դատավարական խուզարկություն կրկնակի արձանագրելը կարող է հանգեցնել տարբեր իրավական ռեժիմների արհեստական նույնականացման:

4) Օպերատիվ-կանխարգելիչ միջոցառումների ընթացքում անձի ազատության սահմանափակումը, ինչպես նաև դրան ուղեկցող զննությունը կամ խուզարկությանը փաստացի մոտեցող գործողությունները պետք է գնահատվեն համաչափության, անհրաժեշտության և իրավական կանխատեսելիության պահանջների տեսանկյունից: Ոստիկանության կողմից անձի ազատության սահմանափակման տևողությունը, ինտենսիվությունը և կիրառվող միջոցների բնույթը պետք է համապատասխանեն հետապնդվող օրինական նպատակին և չվերածվեն ապացուցողական գործողության քողարկված կատարման:

5) Համեմատական իրավական նյութի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ոստիկանության և քաղաքացու շփումների, կարճատև կանգնեցման, անձի նկատմամբ զննության կամ խուզարկության և ձերբակալման միջև հստակ տարբերակումը կարևոր նախապայման է իրավաչափության գնահատման համար: «Plain», «encounter» և «stop and search» դոկտրինների վերաբերյալ օտարերկրյա իրավական զարգացումները կարող են օգտակար լինել հայրենական օրենսդրությունում ոստիկանական գործողությունների իրավաչափության երաշխիքների հստակեցման համար:

6) Ձերբակալման և դրան ուղեկցող անձնական խուզարկության իրավական կարգավորման արդյունավետությունը պետք է գնահատել ոչ միայն հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետության, այլև ազատությունից զրկված անձի իրավունքների պաշտպանության, իրավական որոշակիության և ոստիկանության գործողությունների վերահսկելիության համակցության տեսանկյուններից:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

Նորմատիվ իրավական ակտեր և դատական նախադեպեր

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ՀՕ-306-Ն, ընդունվել է 30.06.2021 թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022 թ., սկզբնաղբյուր՝ Միասնական կայք 2021.07.26-2021.08.08

2. Շվեյցարիայի Համադաշնության քրեական դատավարության օրենսգիրք: Ընդունվել է Շվեյցարիայի Դաշնային Ժողովի (պառլամենտի) կողմից 05.10.2007 թ.: URL: https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/19997

3. Մեծ Բրիտանիայի և Հյուսիսային Իռլանդիայի Միացյալ Թագավորության ակտը (օրենքը) «Ահաբեկչության դեմ պայքարի, Հյուսիսային Իռլանդիայում դատական հետապնդման հարցերի ժամանակավոր կարգավորման և որոշակի իրավախախտումների համար պատժի, խաղաղության ամրապնդման և հասարակական կարգի պահպանության մասին»: Ընդունվել է Միացյալ Թագավորության Պառլամենտի կողմից 21.07.2000 թ.: URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/contents/data.pdf

4. Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի՝ Գիլանը և Քուինթոնն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Gillan and Quinton v United Kingdom) գործով 2010 թ. հունվարի 12-ի որոշումը: URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96585

5. *Arizona v. Hicks,* 480 U. S. 321. 1987. URL: http://caselaw. findlaw.com/us-supreme-court/

6. *Bunch v. Commonwealth*, 658 S. E. 2d 724 [Va. Ct. App. 2008. URL: http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court

7. *United States v. Ceballos,* 385 F.3d 1120. 7th Cir. 2004. URL: http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/

8. *United States v. Harris,* 390 U.S. 234 (1968) URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/390/234/

9. *Terry v. Ohio,* 392 U. S. 1 (1968), Warren, J. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/

10. *United States v. Mendenhall,* 446 U.S. 544 (1980) URL: https://www.loc.gov/resource/usrep.usrep446544/

11. *Michigan Dept. of State Police v. Sitz*, 496 U.S. 444 (1990):

Տեսական գրականություն

1. **Ղուկասյան Հ., Մելքոնյան Դ., Նիկողոսյան Ա.**, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Երևան, Եվրոպայի խորհուրդ, 2022, 613 էջ:

URL: https://aoj.am/storage/criminal-procedure-codes/oXoktuUmkYtOJwPnzhgWKNSgUHEFwtWAa1wGpxwV.pdf

2. **Канокова Л.Ю.** Задержание, как мера процессуального принуждения, и сложности, связанные с заключением под стражу подозреваемого (обвиняемого) // Пробелы в российском законодательстве. Т. XIII. 2020. № 4.

3. **Корнуков В.М., Валиев Р.Ш.** Личный обыск и его роль в уголовно-процессуальном доказывании. - Саратов: ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2007. - 206 с.

4. **Пидусов Е.А.** Задержание лица, заподозренного в совершении преступления, как система деятельности // Вестник Воронежского института МВД России. 2010. № 1.

5. **Россинский С.Б.** Задержание подозреваемого как объект уголовно-процессуального регулирования // Журнал юридических исследований. Том 2. № 2. 2017.

6. **Россинский С.Б.** Что такое личный обыск при задержании подозреваемого: следственное действие, непроцессуальное мероприятие или пустая формальность? // Судебная власть и уголовный процесс. 2017. № 1.

7. **Тарасов А.А. Шейфер С.А.** О познавательной сущности задержания подозреваемого // Юридический вестник Самарского университета. 2017. № 4.

8. **Харзинова В.М.** Понятие и виды мер процессуального принуждения // Пробелы в российском законодательстве. 2018. № 5.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАДЕРЖАНИЯ ЛИЦА ПОЛИЦИЕЙ И ПРОВЕДЕНИЯ СОПРОВОЖДАЮЩЕГО ЕГО ЛИЧНОГО ОБЫСКА

Аннотация

Статья посвящена уголовно-процессуальным аспектам задержания лица полицией и проведения сопровождающего его личного обыска. Предметом исследования являются правовая природа задержания, а также сущность, время проведения, субъектный состав, цели и способы фиксации результатов личного обыска, осуществляемого в связи с задержанием. Цель исследования заключается в определении правовой природы такого обыска и выяснении того, является ли он самостоятельным следственным действием или неотъемлемой частью процедуры задержания.

В статье обосновываются следующие основные положения: задержание представляет собой единый, но состоящий из двух этапов процесс; личный обыск, проводимый в связи с задержанием, по своей правовой природе отличается от предусмотренного уголовно-процессуальным законодательством следственного

действия — личного обыска; составление отдельного протокола по результатам такого обыска может приводить к искусственному разграничению правовых режимов задержания и личного обыска. Помимо этого, рассматривается возможность использования зарубежного правового опыта, в частности доктрин «plain view», «encounter», Terry stop и «stop and search», для совершенствования правовых гарантий законности действий полиции в национальном законодательстве.

Ключевые слова: задержание, личный обыск, полицейская деятельность, уголовный процесс, оперативно-профилактическое мероприятие, разумное подозрение, права человека.

SOME ISSUES RELATED TO THE DETENTION OF A PERSON BY THE POLICE AND THE ACCOMPANYING PERSONAL SEARCH

Annotation

The article is devoted to criminal procedure issues of the detention/arrest of a person by the police and the accompanying personal search. The subject of the study is the nature of detention/arrest, as well as the essence, time of performance, subject composition, purpose, and method of recording the results of the personal search accompanying detention/arrest. The aim is to clarify whether this search is an investigative action or an inherent component of detention/arrest.

Main provisions: detention/arrest is viewed as a unified but two-stage process; the personal search accompanying detention/arrest differs from the investigative action – personal search – provided for by the criminal procedure code; separate recording of the personal search leads to artificial identification of legal regimes; foreign legal developments concerning the doctrines of "plain view", "encounter", Terry stop, and "stop and search" may be useful for clarifying guarantees of the legality of police actions in domestic legislation.

Keywords: detention/arrest, personal search, police activity, criminal procedure, operational-preventive measure, reasonable suspicion, human rights.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 25.09.2026 թ., տրվել է գրախոսության 25.09.2026 թ., ընդունվել է տպագրության 28.09.2026 թ.: